

Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere hadis kaynaklarında Mescid-i Kubâ'nın faziletine dair bölümlere yer verilmiş, Hz. Peygamber'in Medine'de bulunduğu zamanlar cumartesi, bazan da pazartesi günleri ve ramazanın 17. günü Mescid-i Kubâ'ya giderek namaz kıldığına dair rivayetler zikredilmiştir. Ayrıca onun mescidde sürdürülen öğretim faaliyetine nezaret ettiği, Kubâ'da namaz kılmayı umreye eş değerde gördüğü rivayet edilmektedir (İbn Mâce, "İkâmet", 197; Tirmizî, "Mevâkitü's-şalât", 125). Hz. Ömer Mescid-i Kubâ'yı ziyaret ettiğinde tozunu alır, bu raya büyük hürmet gösterirdi.

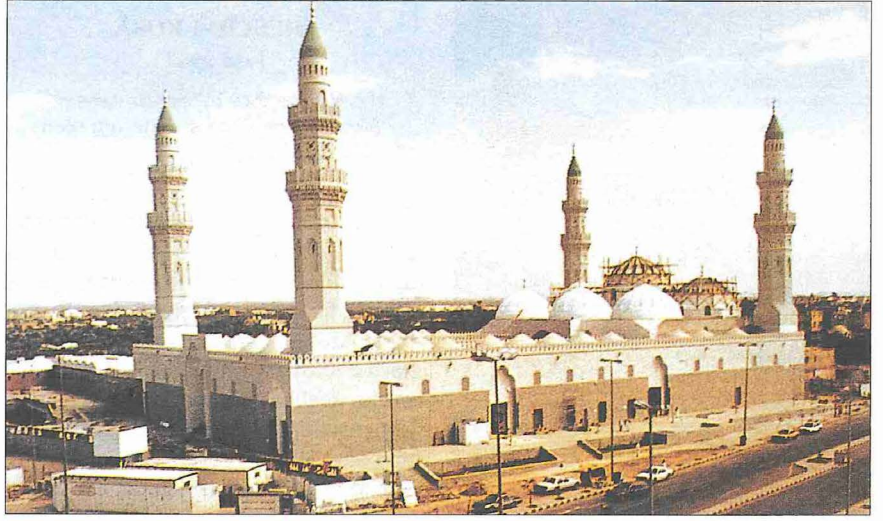
BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 4, 10, 57, 58, 155; III, 487; Buhârî, "Fazlü's-şalât fî mescidi Mekke ve'l-Medîne", 2, "Şalât", 516, "Menâkıbü'l-enşâr", 45, "Ahkâm", 25; Müslim, "Hıac", 515-522; İbn Mâce, "İkâmet", 197; Tirmizî, "Mevâkitü's-şalât", 125, "Şalât", 242; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, V, 133; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 235, 244, 245, 480; III, 84, 87; IV, 311; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*, I, 40, 41, 44-45, 47-50, 52, 54-55; Taberî, *Câmî'u'l-be-yân*, XI, 26, 27, 28, 29, 31; Taberânî, *el-Mu'ce-mû'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî), II, 246, 339; XXIV, 317-318; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), V, 249; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ' bi-ahbâri dâri'l-Muştafâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1374/1955, I, 178 vd.; II, 16 vd.; Nûreddin el-Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 236, 237, 238; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), II, 301; Hamîdul-lah, *İslâm Peygamberi*, II, 834; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), I, 10, 11, 12; Ahmed Sezikî, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Ankara 1994, s. 159, 161; Nebi Bozkurt, "Kuba Mescidi", *Şamîl İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, III, 397-398.

HÜSEYİN ALGÜL

□ MİMARİ. Mescid-i Kubâ'nın ilk kuruluşundaki ölçüleri hakkında elde bilgi bulunmamaktadır. İbn Şebbe'nin verdiği ölçüler, Hz. Osman ile Vefîd b. Abdülmelik zamanında gerçekleştirilen tevsi ve imar çalışmalarından sonraya aittir. Buna göre mescid kare şeklinde olup 66 × 66 zirâ ebadındadır. Abbâsiler devrinde zirâ 0,48 m. olarak kabul edildiğinde bu ölçüler yaklaşık 32 × 32 m. etmektedir. Bu dönemde mescidin kible tarafı her birinde yedişerden toplam yirmi bir sütunun taşıdığı bir tavanla kaplıydı. Arka tarafta aynı şekilde yedişer sütunlu iki sıra, yanlarda da ikişer sütunlu birer revak bulunmaktaydı. Böylece mescidde otuz dokuz sütun yer almaktaydı. Bunların ortasında 50 × 26 zirâ (yaklaşık 24 × 12,5 m.) eba-

Mescid-i Kubâ

dında üstü açık bir orta sahanlık mevcuttu. Üç kapısı olan mescidin duvar yüksekliği 19 zirâ idi (yaklaşık 9 m.). Mescidin o zamanlar "savmaa" denilen, muhtemelen daha önce burada bulunan bir yüksek ev veya hisar (Ürum) yerine inşa edilmiş 50 zirâ (yaklaşık 24 m.) yüksekliğinde bir minaresi 9 × 9 zirâ bir karış (yaklaşık 4,30 × 4,5 m.) ebadında bir zemine oturmaktaydı. Minarenin o dönem Emevî mimarisinin genel üslubunu taşıdığı tahmin edilmektedir. Mescidde niteliği bilinmeyen on dört adet kandil koyma yeri vardı (*Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*, I, 57).

Ömer b. Abdülazîz'in Medine valiliği sırasında (706-712) Mescid-i Kubâ'nın duvarları yontma taş ve kireç kullanılarak yenilendi. Kurşun kaplı demir çubuklarla birbirine perçinlenmiş taşlardan oluşan sütunlar yapıldı. Üzeri değerli saç keresetinden bir tavanla kapandı. Duvarlar kireç ve mozaiklerle süslendi. Muhtemelen Mescid-i Nebevî'nin imarı için getirilen Bizanslı ustalar burada da çalıştılar. Mescid daha sonra birçok defa imar gördü. 435'te (1044) Şerîf Ebû Ya'lâ Ahmed b. Hasan, 555'te (1160) Zengî Veziri Cemâleddin el-İsfahânî tarafından imar edildi. 593'te (1197) mescid hakkında bilgi veren İbnü'n-Neccâr'ın kaydettiği ölçüler İbn Şebbe'ninkine yakındır. İbnü'n-Neccâr, mescidin ebadının 68 × 68 zirâ, tavan yüksekliğinin de 20 zirâ olduğunu söylemektedir. Mescidin arka ve yan revaklar dahil üstü kapalı kısmın tavanları aralarında 7'şer zirâ mesafe bulunan otuz

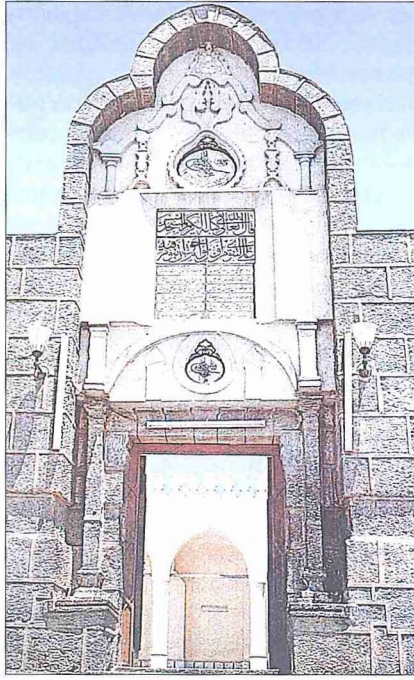
dokuz sütun üzerine oturmaktadır. Duvarlarda sekizer pencere vardır. Kuzey duvarındaki pencerelerden sekizincisi buraya yer alan minare sebebiyle kapalıdır (*ed-Dürrütü's-şemîne*, s. 188). Mescid-i Kubâ'nın imarına Memlûkler de büyük ihtimam gösterdiler. 733'te (1333) Muhammed b. Kalavun'un yeniden inşa ettirdiği yapının tavanındaki eskiyen bölümler 840'ta (1436) el-Melikü'l-Eşref Barsbay tarafından yenilendi. 881'de (1476) Sultan Kayırbay binada birtakım ıslah çalışmaları yaptırdı.

Medine ile ilgili müstakil bir eser telif eden Semhûdî (ö. 911/1506) Mescid-i Kubâ'nın tarihi hakkında geniş bilgi vermektedir (*Vefâ'ü'l-vefâ'*, I, 178 vd.; II, 16 vd.). Onun kaydettiği ölçüler de İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî'nin ölçülerine yakındır. Semhûdî kible duvarını 70, kuzey duvarını 68,5 zirâ olarak verir. Ancak derinlik için yazılan 79 zirâ muhtemelen bir istinsah hatası olup bu rakam 69 olmalıdır (Sâlih Lem'î Mustafa, s. 167).

Kanûnî Sultan Süleyman, 950'de (1543) Kubâ Mescidi'nin tavan ve minaresini yıktırıp yeniden inşa ettirdi. 1111'de (1699) mescidin eskiyen duvar ve minaresini yenileyen II. Mustafa da Mebrekû'n-nâka üzerine dört direkli bir kubbe, mescidin dışına bir sebil ve abdest alma yerleri yaptırdı. Buradaki kumlukta su ihtiyacını karşılamak için derin kuyular kazdırdı. Önemli bir çalışma da 1829'da II. Mahmud zamanında gerçekleştirildi. Mescid 1985'te yenilenmek üzere tamamen yıkılma-

dan önce batı duvarındaki kapının cephesinde Osmanlı tuğraları, mescide işaret bulunan âyetle birlikte (et-Tevbe 9/108) II. Mahmud'un bu tamiratına dair kitâbe yer almaktaydı. Kitâbenin başlarında, "İmâmü'l-müslimîn şâh-ı cihan Sultan Mahmud Han / Hilâfet zâtına muhtas kerâmet tab'ına mu'tad / İştirip işbu akdes mescidin vîrâneliğın derhal / Buyurdu hüsni-i imâriyle ehl-i Tayyibe'yi dilşâd ..." mısraları yer almaktaydı. Bu imar sırasında Mescid-i Kubâ'nın duvarları yenilenmiş, üstü, düz ahşap tavan yerine sütunlar üzerinde kemerlere oturan ve basık yarım küre kubbelere dönüşen bir tavanla örtülmüştür. Planda arka kısımdaki çift sıra sütunlu revak tek sıraya düşürülmüş, böylece yapı İstanbul'daki selâtin camilerinin revaklı düzenine benzetilmeye çalışılmıştır. Sultan Abdülmecid de mescidde bazı ıslahat çalışmaları yaptırmıştır. Osmanlı dönemiyle ilgili son bilgileri İbrâhim Rifat Paşa vermektedir. Onun kaydettiğine göre mescidin dış duvarı 40 x 40 m., tavan yüksekliği 6 metredir. Yıkılma tehlikesine karşı dış duvar payandalarla desteklenmektedir (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 397). 1968'de Suud Kralı Faysal arkadaki revaklara bir sıra ilâve etmiş, böylece kuzeybatı köşesinde yer alan minare batı duvarı içinde kalmıştır. Bu sırada kuzey duvarına kadınlar için özel bir giriş yapılmıştır.

Mescid-i Kubâ 1985'te Kral Fehd döneminde tamamen yıkılıp kısa bir sürede yeni bir planla tekrar inşa edildi. Mescidin sahası eskisine göre beş kat genişletildi ve 10.000'den fazla insanın aynı anda ibadet edebileceği şekilde büyütüldü. Yeni planda önde yer alan kapalı kısımda 12 m. çapında altı büyük kubbe yer almaktadır. Bunlar ortada araları boş bırakılmış dörder kümeden oluşan on altı, yanlarda tek

Mescid-i Kubâ'nın taçkapısı

tek on altı olmak üzere toplam 36 kare destek ve ön duvarı birbirine bağlayan çifte kemerler üzerine oturtulmuştur. Önde bulunan üç büyük kubbe arkadakilerden, onların ortasında bulunan diğer ikisinden daha yüksek planlanarak önden bakıldığında simetrik olarak gittikçe yükselen bir görüntü oluşturulmaya çalışılmıştır. Altı büyük kubbenin iki yanında dörderden sekiz küçük kubbe mevcuttur. Renkli mermerlerden geometrik desenlerle kaplanmış avlunun üç tarafında 6 m. çapında elli altı küçük kubbenin örtüğü revaklar yer alır. Avlunun ortasına gerektiğinde açılabilen elyaftan modern dev bir çadır yapılmış, böylece cuma namazlarında güneşin sıcaklığında korunan avludan da faydalanılması sağlanmıştır. Mescidin avlusuna iki yanda ikişer, kuzey duvarında bir taçkapıdan girilir. Avlu ile ana yapı arasında duvar yoktur. Ortada büyük kubbe-ye uygun geniş bir kemerle iki yanda daha dar birer kemerli açıklık bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı yapının dört köşesinde 47 m. yükseklikte birer minare yapılmıştır. Kare kaideler üzerine oturan ve üçgenlerle sekizgene dönüşen minarelerin gövdesi iki şerefe arası ile silindirik petek kısımlarında gittikçe incilir. Son inşaat esnasında mescidde kullanılan mermerler Türkiye'den götürülmüştür.

Yapıda yaklaşık 1400 metreyi bulan kuzak yazılarını (~ 1200 m. küfi, ~ 200 m. kadayı celi sülüs) Hattat Hasan Çelebi yazmış, kalem işi süslemeleri de Mustafa Çelebi yapmıştır. Mescid, sosyal tesislerden oluşan müstemilâtıyla beraber bugün 13,5 dönüm kadar bir alana yayılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-münevvere*, I, 57; İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, *ed-Dürretü's-semine fi târihi'l-Medîne* (nşr. M. Zeynühhüm M. Azeb), Kahire 1416/1995, s. 187, 188; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ' bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, Kahire 1326, I, 178 vd.; II, 16 vd.; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, II, 911 vd.; İbrâhim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, Kahire 1344/1925, I, 394 vd.; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II, 834; Köksal, *İslâm Târîhi* (Medine), I, 10, 11, 12; Sâlih Lem'i Mustafa, *el-Medinetü'l-münevvere*, Beyrut 1981, s. 163 vd.; Abdülhay el-Kettânî, *el-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), II, 301; M. Mâcid Abbas Hulûsî, *İmâretü'l-mesâcid*, [baskı yeri yok] 1998, s. 321 vd.; Mihr Ali Süleyman, *Kutlu Şehir Medine-i Münevvere*, İzmir 2002, s. 171 vd.; M. İlyâs Abdülganî, *el-Mesâcidü'l-eşeriyye fi'l-Medineti'l-münevvere*, Medine 2003, s. 25 vd.; Nebi Bozkurt, "Kuba Mescidi", *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, III, 397-398.

NEBİ BOZKURT

MESCİD-i NEBEVÎ

(المسجد النبوي)

Medine'de
içerisinde Hz. Peygamber'in
kabrinin de bulunduğu mescid.

İslâm tarihinde bir dönüm noktası olan Resûl-i Ekrem'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra gerçekleştirilen ilk faaliyetlerden biri Mescid-i Nebî'nin (Mescid-i Nebî) inşasıdır. Bizzat Hz. Peygamber tarafından yaptırılan iki mescidden biri olan (diğeri Kubâ), Mescid-i Nebî onun Medine'deki bütün faaliyetlerinin merkezinde yer almış ve fonksiyonları bakımından sonraki dönemde kurulan camilere örnek teşkil etmiştir. Mescid-i Nebî'nin adı Kur'ân-ı Kerîm'de doğrudan geçmemekle birlikte "ilk günden takvâ üzerine kurulan mescid" ifadesiyle (et-Tevbe 9/108) Mescid-i Nebî veya Mescid-i Kubâ'nın kastedildiği rivayet edilmektedir (*Müsned*, III, 91; Müslim, "Hâc", 514; Belâzürî, *Fütüh*, s. 4; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XI, 26-28). İbn Keşîr, Mescid-i Nebî'nin âyetle söz edilen sıfata daha layık olduğunu belirtir (*el-Bidâye*, III, 218). İslâm âlimlerinin çoğuna göre Mescid-i Nebî fazilet bakımından Mescid-i Harâm'dan sonra gelir. İmam Mâlik başta olmak üzere bazı âlimlere göre ise Resûlullah buraya defnedildiğinden Mescid-i Nebî daha faziletlidir (Nevevî, IX, 163, 164). Mekke-

Mescid-i Kubâ'nın ön cephesi

